

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Συνθήκη Πτολεμαίου και Λακεδαιμονίων
Ἄγγελια

Πρὸ μερικῶν ἐτῶν στὸν ὄρμο Λιβιάδι τῆς Σχινούσας καὶ παρὰ τὴν θάλασσα διεξήχθη προκαταρκτικὴ ἐπιφανειακὴ ἔρευνα¹ λόγω τῆς σχεδιαζομένης κατασκευῆς λιμανιοῦ. Πλησιέστατα τῆς θέσεως τοῦ λιμανιοῦ ἐντοπίσθηκαν κατάλοιπα πρωτοβυζαντινοῦ οἰκισμοῦ. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων ἦταν καὶ ἑλλιπὴς ἐνεπίγραφη στήλη λευκοῦ μαρμάρου (εἰκ. 1), ἡ ὁποία εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικό.

Τὸ σωζόμενο ἐλλιπῶς, σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ, κείμενο εἶναι συνθήκη συμμαχίας ἐνὸς τῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων (εἰκ. 2).² θὰ εἶχε ἰδρυθῆ στὴν Δῆλο. Ἡ χρονολόγησίς της στηρίζεται στὰ ἐξῆς στοιχεῖα. 1) στὴν μνεία (στίχ. 17) τῶν *γερόντων* (τῆς Σπαρτιατικῆς *γερουσίας*) ὡς ἐκπροσώπων τῶν Λακεδαιμονίων, ποὺ θὰ ἔδιδαν τὸν ὄρκο ἀμέσως μετὰ τοὺς δύο βασιλεῖς καὶ παραλλήλως στὴν ἀπουσία τῶν ἐφόρων:

καὶ τὸν ὄρκον τὸγ γεγραμ[μένον] ὀμνύειν τοὺς]
τε βασιλέ[ας τοὺς τῶν Λακεδαιμονίων καὶ]
τοὺς γέροντ[ας τ]ο[ὺς Λακεδαιμονίων καὶ βασιλέα]
Πτολεμα[ῖον - - - - -]

2) στὴν ἀναγραφὴ τοῦ Ἀρχιδάμου,² –τὸ ὄνομα φέρουν μόνον μέλη τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Εὐρυποντιδῶν–, πιθανώτατα πρώτου μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων ποὺ ἔδωσαν τὸν ὄρκο (στίχ. 34-35: οἶδε ὦμοσ[αν Λακεδαιμονίων] | Ἀρχίδαμος [- -]), –τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου βασιλέως δὲν σώζεται– 3) καὶ σὲ ἐκείνην (στίχ. 38) τοῦ Πολυφόντα, –τὸ ὄνομα³ εἶναι

Τὴν ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων Κατερίνα Δελαπόρτα, παλαιὰ φίλη, εὐχαριστῶ θερμότερα καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτῆ, διότι μοῦ ἐπρότεινε νὰ δημοσιεύσω τὴν ἐπιγραφὴ καὶ ἐφρόντισε γιὰ τὴν ἐκδόση θετικῆς ἀποφάσεως (ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΔΜΕΕΠ/Γ1/Φ59/42657/995/1.6.2012) ἀπὸ τὸ ἀρμόδιο Ὑπουργεῖο στὴν κατατεθεῖσα αἴτηση ἀδείας. Ἡ μελέτῃ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν κατέστη δυνατὴ, ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως τοῦ ὑπογραφομένου καὶ τῆς τότε προϊσταμένης τῆς Ἐφορείας, παρὰ μόλις τὸν Ἰούλιο τοῦ 2016. Ἡ δημοσίευσίς της ἐπίκειται τοὺς ἐπομένους μῆνες.

1. Τὴν ἔρευνα διενήργησαν κατ' ἀρχάς (Ἀπρίλ. 2007) ἡ ΚΑ' Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ἡ 2η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων διὰ τῶν ἀρχαιολόγων Εἰρήνης Λεγάκη καὶ Δ. Χατζηλαζάρου ἀντιστοίχως. Παρὰ τὶς ἐνέργειες καὶ τὶς ἀρνητικὰς εἰσηγήσεις τῶν δύο Ἐφορειῶν ἐδόθη ἡ ἀδεία κατασκευῆς λιμανιοῦ. Λόγω τῶν προκαταρκτικῶν ἔργων ἐκσκαφῆς, στίς ὁποῖες ἐν τῷ μεταξὺ παρανόμως προέβαινε ἡ ἀνάδοχος κατασκευαστικὴ Ἐταιρεία, καὶ τοῦ κινδύνου καταστροφῆς ἀρχαιοτήτων ἡ τότε προϊσταμένη τῆς 2ας Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Κ. Δελαπόρτα διὰ σήματος διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν ἐμπόδισε τὶς περαιτέρω ἐργασίες. Παραλλήλως διεξήχθη ὑπὸ τὴν ἐποπτεία της καὶ νέα ἔρευνα (τέλη Φεβρ. – ἀρχὲς Μαρτίου 2008). Τὰ παρεχόμενα ἀνωτέρω στοιχεῖα ἀντλήθηκαν ἀπὸ τὸ ὑπὸ δημοσίευσιν σημεῖωμα τοῦ κ. Δ. Χατζηλαζάρου γιὰ τὶς ἔρευνες τῆς Ἐφορείας στὸ Λιβιάδι καὶ τὰ κατάλοιπα τῶν ἀρχαιοτήτων ποὺ ἐντοπίσθηκαν, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ.

2. A. S. Bradford, *A Prosopography of Lacedaemonians from the Death of Alexander the Great, 323 B.C., to the Sack of Sparta by Alaric, A.D. 396*, (Vestigia Bd. 27), München 1977, 75, Ἀρχίδαμος (3) V· LGPN III.A, 77, s.v. (25). Ὁ ἀναγραφόμενος Ἀρχίδαμος δὲν μπορεῖ νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν Ἀρχίδαμο (2) IV (βλ. Bradford, 75, LGPN III.A, 77, s.v. (24)), διότι ὁ τελευταῖος δὲν μαρτυρεῖται μετὰ τὸ 294 π.Χ.

3. Bradford, 352, s.v.· LGPN III.A, 371, s.v.

σπανιώτατο, μαρτυρούμενο άπαξ στον Πολύβιο (4, 22.12)· τὸ φέρει Σπαρτιάτης ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς φιλομακεδονικῆς παρατάξεως τὸ 220 π.Χ., οἱ ὁποῖοι κατέφυγαν στὸν Φίλιππο τὸν Ε΄.

Τὰ στοιχεῖα συνιστοῦν ἰσχυρότατη ἔνδειξη ὅτι ἡ συμμαχία χρονολογεῖται ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κλεομένου τοῦ Γ΄ (235-222 π.Χ.) καὶ εἰδικώτερα, ὅταν ἀφ' ἐνὸς βασιλεὺς ἀπὸ τὸ γένος τῶν Εὐρυποντιδῶν ἔγινε κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κλεομένου (Πλούτ. *Ἄγ. καὶ Κλεομ.* 26, 2) ὁ Ἀρχίδαμος (3) V γιὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα⁴ καὶ ἀφ' ἐτέρου οἱ ἔφοροι κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Κλεομένου εἶχαν δολοφονηθῆ καὶ ἡ ἀρχὴ τους κατηργήθη (*Ἄγ. καὶ Κλεομ.* 29-31).

Ἀπὸ τὰ χωρία τοῦ Πολυβίου 2, 51.2, 63.1, 5, 35.1 καὶ τοῦ Πλουτάρχου (*Ἄγ. καὶ Κλεομ.* 43, 4 καὶ 9) συνήγεται ἡ ὑπαρξὶς συμφωνίας μεταξὺ Πτολεμαίου Γ΄ Εὐεργέτου (246-221 π.Χ.) καὶ Κλεομένου, ἡ ὁποία συνεπάγεται τὴν γενναία οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Λακεδαιμονίου βασιλέως,⁵ ἀλλὰ δὲν ἐγένετο λόγος περὶ «ἐπισήμου» συνθήκης.⁶ Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς βεβαιώνει διαρρηδὴν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ συνθήκης συμμαχίας καὶ φιλίας, ὁ μοναδικὸς ὅρος τῆς ὁποίας εἶναι ὁ συνθήκης· ἡ δέσμευσις περὶ βοηθείας τοῦ ἐτέρου τῶν συμβαλλομένων μερῶν, κατόπιν προσκλήσεως, εἰς περίπτωσιν ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ ἄλλου. Ἡ γενικῶς ἀποδεκτὴ χρονολόγησις τῆς συμφωνίας τὸ 226/5(;) ⁷ πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῆ, καθὼς καὶ ὀρισμένα ἄλλα στοιχεῖα, ὅπως ὁ χρόνος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρχιδάμου, τῆς ἐξουδετερώσεως τῶν ἐφόρων, καὶ ἡ χρονικὴ σειρὰ τῶν γεγονότων, ὅπως τὰ παραδίδουν οἱ πηγές.

Πέραν τῆς ἱστορικῆς σημασίας τῆς ἡ ἐπιγραφῆς ἔχει καὶ μίαν ἄλλη· φωτίζει τὴν ἱστορία τοῦ Πλουτάρχου περὶ τῆς ὀμηρείας τῆς οἰκογενείας τοῦ Κλεομένου ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο ἀντὶ τῆς πρὸς αὐτὸν βοηθείας καὶ τῆς γενναίας στάσεως τῆς Κρατησικλείας, ὅπως ἐμφαίνεται ἀπὸ τὴν δραματικὴ διήγησις τοῦ Χαιρωνέως καὶ ἐξεικονίζεται λαμπρῶς ἀπὸ τὸν Κ. Π. Καβάφη στὰ δύο ποιήματά του (*ἐν Σπάρτῃ καὶ Κρατησικλεία*). Ὁ Ἀλεξανδρινὸς κλείνει τὸ ἔξοχο δεῦτερο ποίημα παραθέτοντας τοὺς παρορμητικὸς λόγους (Πλουτ. *Ἄγ. καὶ Κλεομ.* 43, 6-8) τῆς γενναίας γυναικὸς· τὴν τραγικὴ γιὰ τὸν βασιλέα καὶ γιὰ τὴν Σπάρτη ἔκβαση ὑποσημαίνει ὁ ποιητὴς μὲ τὸ καταληκτικὸν πικρὸ σχόλιό του· «Ἄγε, ὦ βασιλεῦ / Λακεδαιμονίων, ὅπως, ἐπὰν ἔξω / γενώμεθα, μηδεὶς ἴδη δακρύνοντας / ἡμᾶς μηδὲ ἀνάξιόν τι τῆς Σπάρτης / ποιούντας. Τοῦτο γὰρ ἐφ' ἡμῖν μόνον· / αἱ τύχαι δέ, ὅπως ἂν ὁ δαίμων διδῶ, πάρεισι... Καὶ μὲς στὸ πλοῖο μπήκε, πηαίνοντας πρὸς τὸ «διδῶ».

4. Μετὰ τὴν δολοφονία τοῦ Ἀρχιδάμου, ἄγνωστον πόσον ἀργότερα, ὁ Κλεομένης ἐπέλεξε ὡς δεῦτερον βασιλέα τὸν ἀδελφὸ του Εὐκλείδα (*Ἄγ. καὶ Κλεομ.* 32 (11), 5). Ὅπως γράφει ὁ Πλούταρχος, τότε μόνον συνέβη νὰ ἔχη ἡ Σπάρτη δύο βασιλεῖς ἀπὸ ἓνα μόνον οἶκο.

5. Βλ. καὶ H. H. Schmitt, *Die Staatsverträge des Altertums*. III. *Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 338 bis 200 v. Chr.*, München 1969, 505 (= *StV* III), ὁ ὁποῖος ἐκφράζοντας τὴν *opinio communis* τῆς ἔρευνας, τὴν ὀνομάζει «Subsidienvetrag». Τὸ χωρίο τοῦ Πολυβίου 2, 63.1, τὸ ὁποῖο συνιστᾷ ἔμμεση μαρτυρία περὶ τῆς συμμαχίας, δὲν περιλαμβάνεται στὸ λήμμα.

6. Πάντως ἀπὸ τὴν φράση τοῦ Πλουτάρχου (*Ἄγ. καὶ Κλεομ.* 43 (22), 9): περὶ δὲ τοῦ Κλεομένου ἤκουσεν ὅτι, τῶν Ἀχαιῶν προκαλουμένων αὐτὸν εἰς διαλύσεις, φοβοῖτο (sc. Κλεομένης) δι' ἐκείνην ἄνευ Πτολεμαίου καταθέσθαι τὸν πόλεμον... προκύπτει ὅτι ὑπῆρχε συνθήκη. Ἦδη ὁ Beloch, (βλ. κατωτ. τὴν σημ. 7), εἶχε κάνει λόγον περὶ «Bundesvetrag» μεταξὺ Πτολεμαίου καὶ Κλεομένου.

7. *StV* III 505, σελ. 209· βλ. ἐπίσης F. W. Walbank, *Aratos of Sicyon*, Cambridge 1933, 200-201· τοῦ ἰδίου, *A Historical Commentary on Polybius*, Oxford 1970, I, 250· E. S. Gruen, *Historia* 21 (1972) 620· C. Habicht, *Studien zur Geschichte Athens in Hellenistischer Zeit*, (Hypomnemata 73), Göttingen 1982, 102 καὶ σημ. 109· P. Cartledge – A. Spawforth, *Hellenistic and Roman Sparta*, London and New York 1989, 54. Οἱ ἐρευνητὲς ἀκολουθοῦν τὸν K. J. Beloch, *Griechische Geschichte* IV1, Berlin und Leipzig 1925, 708-709, σημ. 1. Ὁ A. Ferrabino, *Il problema dell'unita nazionale nella Grecia antica. I. Arato di Sicione e l'idea federale*, Firenze 1921, 84, 258 (non vidi), εἶχε προτείνει τὸ θῆρος τοῦ 227 (βλ. Walbank, *Commentary* 250). Ἡ πρότασίς του, ὅπως φαίνεται, εἶναι πλησιέστερη πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Συνθήκη Πτολεμαίου και Λακεδαιμονίων. Άγγελία

Εικ. 1. Ἡ συνθήκη Πτολεμαίου και Λακεδαιμονίων.

Εικ. 2. Τμήμα τῆς ἐπιγραφῆς.